Československá zadluženost

V sedmdesátých letech se v důsledku mezinárodního uvolnění výrazně rozšířilo používání úvěrů. V tomto období některé země střední a východní Evropy prosazovaly hospodářskou politiku zaměřenou na zvýšené čerpání západních úvěrů, aby využily velkého dovozu technologických zařízení k vybudování konkurenceschopného vývozního sektoru. Většině se sice podařilo získat úvěry a realizovat rozsáhlé nákupy moderního zařízení, ale vybudovat efektivní vývozní sektory se nepodařilo. Strnulý administrativní systém a nepružný byrokratický plán nedokázal efektivně využít rozsáhlé finanční a technologické injekce ze západních zemí. Neefektivní zužitkování úvěrů a narůstání zadluženosti mělo v jednotlivých zemích různé příčiny, jedna však byla společná - neochota provést ekonomické reformy, včetně strukturálních a legislativních změn a zrovnoprávnění všech forem vlastnictví.

Rozsah přijatých úvěrů a nedostatečné zajištění tvorby deviz na jejich splácení vedlo k platebním problémům ve vztahu k zahraničí a k nutnosti výrazně omezit dovoz. K tomu přispěla i "diskriminační" opatření západních bank, které na počátku 80. let omezily poskytování nových úvěrů tehdejším socialistickým zemím.

SITUACE V ČESKOSLOVENSKU

Československo v té době nechtělo připustit, aby se jeho zadluženost stala ekonomickou, či dokonce politickou zátěží a reagovalo na tuto situaci relativně rychlým splácením části závazků, takže od roku 1985 byla jeho devizová pozice zhruba vyrovnaná.

Při tehdejší neschopnosti efektivně využít úvěrů byla tato strategie pro Československo výhodná. V srpnu roku 1990 bylo Československo označováno za východoevropskou zemi s největší schopností splácet úvěry a s nejlepšími šancemi získat úvěry. Jeho čisté úrokové zatížení se od poloviny 80. let podařilo udržet pod obávanou hranicí 20 % exportních příjmů. Významnou

roli hrál také vstup Československa do Mezinárodního měnového fondu a Světové banky koncem září 1990, což nejen rozšiřuje zdroje půjček (7. 1. 1991 Mezinárodní měnový fond schválil úvěr pro ČSFR ve výši 1,783 mld. US dolarů), ale je také dalším náznakem hospodářského vývoje země.

Poněkud hůře vychází Československo z celosvětového srovnání. Hodnocení úvěrové důvěryhodnosti jednotlivých zemí celého světa (celkově jich bylo 112), publikované ve finančním listu Institutional Investor na jaře 1990, je výsledkem ankety stovky bankovních firem; jejich představitelé každému státu na základě svých zkušeností přidělují 0 až 100 bodů - bodové maximum přitom představuje ekvivalent pojmu "naprosto bez rizika". Průměr takového hodnocení podává objektivní přehled nejen o tom, jak si která země stojí na úvěrových trzích, ale v té nejobecnější rovině i o jejich aktuální hospodářské a tím i politické situaci.

Hodnocení východoevropských zemí včetně Československa není pozitivní a v zásadě jsou schopnosti států východní a střední Evropy splácet přijaté úvěry oceňovány jako slabší než u téměř všech západních zemí a některých států třetího světa. ČSFR se umístila na 36. místě (53 bodů); na 35. místě je Čína a na 37. místě ropný Omán. Sovětský svaz díky vývozu surovin, který lze snadno realizovat i za konvertibilní měnu, byl na 25. místě, a to i přes značné vnitropolitické a ekonomické potíže. Na druhé straně Polsko vzhledem k vysoké úrovni tzv. dluhové služby (poměr splátek k exportním příjmům), která dosáhla 90 %, se umístilo až na 77. místě.

Údaje o zahraniční zadluženosti Československa se v mnoha případech rozcházejí. Důvodem je mj. časová a věcná nesrovnatelnost a pohyby devizových kursů.

Velkým problémem, který komplikuje devizovou situaci ČSFR, je nedobytnost a obtížná deblokace zamrzlých pohledávek v zemích třetího světa jako je Sýrie, Irák, Lybie, Brazílie, Zambie, Bolívie, Peru, Nigérie apod. Skutečnost se dále vážně komplikuje probíhající válkou v Perském zálivu, nejistou situací v SSSR a devalvací československé koruny.

Navíc západní státy v současné době neuvažují o modifikaci poválečného Marshallova plánu, po čemž některé východoevropské státy volají. Tehdy v letech 1948 - 1952 poskytly USA západoevropským zemím v přepočtu na dnešní poměry asi 170 mld. US dolarů, což je 10krát více než dnešní uvažovaná pomoc Západu východní Evropě. Dnešní pomoc se má spíše zaměřit na technickoporadenskou asistenci, případně na odvracení rizika rozvratu tradičních obchodních vazeb mezi státy východní a střední Evropy. Seriózně je zvažována iniciativa J. Dienstbiera na vytvoření stabilizačního plánu pro střední Evropu a SSSR.

ZÁKLADNÍ POJMY

Zadluženost zemí se vyjadřuje různým způsobem, ale zpravidla se v mezinárodních statistikách uvádí tzv. hrubá zadluženost, tj. stav zahraničních dluhů neboli pasív bank k určitému datu. Čistá zadluženost je rozdíl mezi devizovými pasívy bank a jejich aktivy k určitému datu.

Vedle bank vstupují do mezinárodních úvěrových vztahů i další instituce - zejména vláda a podnik, a to formou poskytování zejména zbožových úvěrů.

Stav těchto úvěrů k určitému datu, např. ke konci roku, tvoří tzv. devizovou pozici státu, což je saldo zahraničních pohledávek a závazků. To může být buď aktivní - mluvíme o věřitelské devizové pozici, nebo pasívní (vyšší závazky než pohledávky), - a pak mluvíme o dlužnické pozici neboli netto zadluženosti vůči zahraničí.

Samotná výše přijatých úvěrů, nekompenzovaná o existující devizové pohledávky, se nazývá hrubou či brutto zadlužeností.

To znamená, že určitý rozsah hrubé zadluženosti má každý stát, avšak celkově je stát zadlužen do zahraničí jen tehdy, přesahují-li jeho zahraniční závazky výši jeho zahraničních pohledávek.

Hrubá a čistá zadluženost Československa
(v mld. US dolarů ke konci příslušného roku)

1970	1975	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
0,3	1,0	4,1	3,7	3,5	3,1	3,3	3,9	5,1	5,1	7,9	7,5-7,9
.	0,7	3,0	3,0	2,6	2,1	2,3	2,7	3,5	3,4	.	.

Pozn.: zpracováno podle Economic Survey of Europe in 1988 - 1989.